

Christianus Christus proximi *Ke vztahu stvoření a spásy v Lutherově teologii lásky*

Karel Šimr

DOI: 10.32725/cetv.2023.010

Abstrakt: Příspěvek na základě studií představitelů tzv. finské školy interpretace Luthera (Mannermaa, Raunio, Peura) představuje německého reformátora jako teologa lásky a všímá si přitom dvou aspektů jeho uvažování v dané oblasti. Luther na jedné straně zdůrazňuje platnost „zlatého pravidla“ (milovat bližního jako sebe sama), v němž přichází ke slovu teologicky pozitivní ocenění přirozenosti, na straně druhé proti sobě vyhraněně staví lásku lidskou, hledající dobro, a lásku Boží, tvořící dobré z jeho opaku, ba vůbec něco z ničeho. Tyto dva aspekty je třeba rozlišovat, ale není možné je stavět proti sobě. Spojují se v Lutherově odvážné myšlence, že křesťan má být kristem pro svého bližního, odůvodněné reálným přebýváním Krista ve věřících. Cílem studie je ukázat důležitost společného zhodnocení obou akcentů v reflexi spirituality diakonické praxe i jejího možného rozvoje.

Klíčová slova: Martin Luther, finská škola, teologie lásky, zlaté pravidlo, diakonie

Jak je možné sladit přirozenou touhu a schopnost člověka pomáhat s vírou motivovanými skutky lásky? To je otázka, která v kontextu moderní sekularizované společnosti hraje velkou roli v diskusi o diakonii, křesťansky orientované službě. V současných odpovědích se můžeme setkat jak s tradičními přístupy, které usilují o christologické odůvodnění pomoci potřebným v kontextu církvemi iniciované a zřizované sociální práce¹, tak s důrazem na teologii stvoření, v jejímž rámci je schopnost pomoci druhým chápána jako antropologická konstanta, Boží dar všem lidem².

Podnětný a obecně nepříliš známý pokus o teologické uchopení nastíněné problematiky najdeme už v samých základech reformační teologie, totiž v myšlenkovém odkazu Martina Luthera. Na jeho teologii s důrazem na otázku ospravedlnění bývá někdy nahlíženo především jako na výraz úzkosti středověkého člověka, hledajícího odpověď na zásadní otázku: Jak najdu milostivého Boha? Jak ovšem dokládá Simo Peura, tato jednostranná akcentace otázky po vlastní spáse není při hlubším pohledu reformátorovu myšlení přiměřená. Pro Lutherův teologický zápas podle něj představuje zásadnější problém otázka sebelásky jako protipólu čisté nesobecké lásky a tedy

1 Jako příklad úzkého propojení christologie a teologie diakonie zmiňme „diakonickou christologii“, rozvinutou heidelberským praktickým teologem Fritzem Lienhardem.

2 Tento přístup ve svých textech zastávají švýcarští autoři Christoph Sigrüst a Heinz Rüegger.

hledání adekvátní odpovědi na dvojpříkázání lásky k Bohu a bližnímu.³ Luther v řešení problému spojuje pozitivní ocenění tzv. přirozeného zákona, jinak překvapivé v kontextu jeho spíše pesimistické antropologie, a ostrý kontrapunkt lidské a Boží lásky. Pro odůvodnění a orientaci bliženecké lásky tak hraje důležitou roli jak teologie stvoření, tak christologie a soteriologie, reflektující význam Kristova díla spásy. V následujícím textu nejprve představíme reformátorovo chápání „zlatého pravidla“, poté přiblížíme koncept dvou lásek a v závěru nastíníme důsledky pro chápání bliženecké lásky s důrazem na kontext diakonické práce. Budeme se přitom opírat zejména o výsledky lutherovského bádání tzv. finské školy.⁴ Cílem předkládané studie je zprostředkovat Lutherovu teologii lásky očima finské školy a načrtnout její význam pro otázky diakonie a charity.⁵

Zlaté pravidlo

Jak zdůrazňují studie představitelů finské školy lutherovského bádání, Martina Luthera je třeba chápat nejen jako teologa víry, ale současně i jako teologa lásky. Právě v tom je také dědicem Bernardovým v jeho pojetí spojení s Bohem na základě lásky – prvotní Boží lásky k nám, z jejíhož přebývání v nás vychází také láska bliženecká.⁶ Nečistou, na sebe orientovanou láskou ve vztahu k Bohu i člověku je podle Luthera ta, která z druhého činí prostředek pro naše vlastní cíle a která tedy sleduje pouze vlastní užitek.⁷ Při hledání podoby ryzí, nezištné, „čisté“ bliženecké lásky se Luther neopírá pouze o Kristovu lásku, jak uvidíme později, ale nachází pro ni základ již v kontextu tzv. zlatého pravidla. Zde to není Kristus, ale člověk sám, kdo se stává předobrazem a inspiací pro jednání vůči bližním.

Otázkou pojetí etiky na základě Lutherovy teologie se ve svém díle zabývá další z představitelů finské školy Antti Raunio. Ve své studii *Natural Law and Faith: The Forgotten Foundations of Ethics in Luther's Theology* se soustředí na otázku, jak spojit reformátorovu negativní antropologii s jeho výslovným přihlášením se k myšlence přirozeného zákona, resp. tzv. zlatého pravidla.⁸ To je biblicky formulováno především v rámci druhé části dvojpříkázání lásky („Miluj svého bližního jako sám sebe“, Mt 22,39), ale také jako shrnutí Zákona a Proroků v Kázání na hoře: „Jak byste chtěli, aby lidé jednali s vámi, tak vy všem jednejte s nimi“ (Mt 7,12), případně v negativní podobě již v Tób 4,15: „Co sám nenávidíš, nikomu nečiň“. Jako s tzv. královským zákonem se s ním setkáváme v Listu Jakubovu (Jk 2,8).

Ze zlatého pravidla vychází už Tomáš Akvinský, když tvrdí, že láska k sobě samému tvoří

3 Simo Peura, 'What God Gives Man Receives: Luther on Salvation', in *Union with Christ. The New Finnish Interpretation of Luther*, eds. Carl E. Braaten and Robert W. Jenson (Grand Rapids, Michigan / Cambridge: Wm. B. Eerdmans-Lightning Source, 1998), 76.

4 Zde je třeba zmínit především jména badatelů jako Mannermaa, Saarinen, Peura, Raunio, Juntunen. Ti se v kontextu ekumenického dialogu finských luteránů s ruskými pravoslavnými vymezili vůči dosavadnímu německému studiu reformátorovy teologie a od 70. let 20. století rozvíjí nový pohled na Lutherovo myšlení, akcentující jeho zakotvení v patristické teologii, především důrazu na ontologickou participaci věřících na Kristu. Reprezentativní výběr shrnující zásadní příspěvky finských autorů je možné najít v publikaci Carl E. Braaten and Robert W. Jenson, eds., *Union with Christ. The New Finnish Interpretation of Luther* (Grand Rapids, Michigan / Cambridge: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 1998). V češtině do teologie Tuomo Mannermaa, zakladatele finské školy, uvádí Robert Svatoň, *Doteky křesťanského Východu v protestantské teologii 20. století. Schlink, Pelikan, Torrance, Mannermaa, Moltmann* (Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2019). Autorovi této publikaci také vděčím za osobní podnět k hlubšímu zájmu o Lutherovu teologii lásky.

5 Stranou proto ponecháme kritickou diskusi nad přístupem finských autorů jakož i související problematiku různých podob lásky, vztahu lásky k Bohu a k bližnímu apod., k jejíž reflexi existuje dostatek jiných zdrojů.

6 Jaroslav Vokoun, 'Theosis od Pavla k Lutherovi', in *Zákon a evangelium. Studie a texty k teologii a dějinám luterské reformace*, eds. Jana Jarolímová, Jaroslav Vokoun, Tomáš M. Živný et al. (Praha: Lutherova společnost, 2020), 69–70.

7 Peura, 'What God Gives Man Receives: Luther on Salvation', 77.

8 Antti Raunio, 'Natural Law and Faith: The Forgotten Foundations of Ethics in Luther's Theology', in *Union with Christ. The New Finnish Interpretation of Luther*, eds. Carl E. Braaten and Robert W. Jenson (Grand Rapids, Michigan / Cambridge: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 1998), 96–124.

předpoklad lásky k bližnímu i lásky k Bohu. I Bůh sám miluje na základě lásky k sobě samému jako nejvyššímu dobru. Druhé miluje tím více, čím jsou „lepší“, tedy jemu podobnější. Jestliže nejdokonalejší láskou je láska přátelská, v níž účastníci vzájemně sdílejí svá dobra, pak nejplnější podobou lásky ve smyslu přátelství je vnitrotrojiční láska. Luther podle Raunia souhlasí s Tomášem, že zlaté pravidlo představuje interpretační rámec pro chápání lidské i Boží lásky. Zlaté pravidlo podle Luthera vyjadřuje přirozený zákon, vepsaný Bohem do srdcí lidí, jehož podstata spočívá v principu postavení sebe do situace druhého. Tento zákon byl naplněn tím, že Bůh tak miloval člověka, že se v Kristu postavil na jeho místo, vstoupil „do jeho kůže“, vzal na sebe jeho hříchy a nouzi. Neučinil tak však proto, že by tím něco pro sebe získal, nýbrž ze sebedarující lásky k člověku. Zlaté pravidlo tedy skutečně můžeme považovat za princip lidské i Boží lásky. V čem se ale Luther od Tomáše v interpretaci tohoto principu liší, je, jak ještě uvidíme, skutečnost, že „v Lutherově teologii ovšem svůj obsah přijímá z principu lásky Boží: *To znamená být Bohem: nepřijímat dobré, nýbrž dávat*“.⁹ Láska podle Božího obrazu tedy překračuje přirozené *ordo caritatis*, protože klíčovým hlediskem pro ni není dobro, které může najít v jejím objektu, nýbrž jeho potřeba.¹⁰

Raunio poukazuje na odlišný filosofický kontext Lutherova myšlení: Jako nominalista pozdního středověku je Luther voluntaristou, který se vzdává ontologie. V otázce lásky to znamená, že tato už není vnímána jako všeurčující princip, není už přirozeným zákonem v přísném slova smyslu, nýbrž příkázáním, které je možné poslechnout nebo odmítnout. Mezi „je“ a „mělo by být“ se otvírá trhlina.¹¹ Rauniova stať o přirozeném zákoně a víře chce podtitulem *Zapomenuté základy etiky v Lutherově teologii* naznačit, že původní Lutherovo chápání přirozeného zákona bylo překryto dualistickými koncepcemi, které autor spojuje a Althausem a Thompsonem. Paul Althaus ve své *Etice Martina Luthera* ztrácí podle Raunia jednotu zlatého pravidla, když proti sobě klade přirozený a křesťanský zákon. Opírá se přitom o Lutherovo rozlišení přirozené a křesťanské spravedlnosti zaznívající v jeho reakci na selské nepokoje v podobě textu *Napomenutí k míru* z roku 1525. Zatímco zlaté pravidlo prý vychází ze zákona reciprocity a je racionálním výrazem touhy po klidném uspořádání věcí v časném životě, křesťané mají jednat podle zákona kříže, tedy v lásce, která hledá dobro druhého a zapomíná přitom na sebe. Učení o dvou regimentech je zde chápáno jako protiklad božského a světského zákona, zákona rozumu a křesťanské lásky. Také Cargill Thompson, jehož *Politické myšlení Martina Luthera* vyšlo posmrtně v roce 1984, situuje přirozený zákon pouze do světské sféry. Tím zařazuje Luthera více do kontextu tomistického chápání, v němž je zákonem vázáno celé lidstvo. Platnost přirozeného zákona, který Luther spojoval s Desaterem nebo dvojpríkázáním lásky (příkázání první desky jako výraz lásky k Bohu a příkázání druhé desky jako konkretizace lásky k bližnímu), je v tomto pojetí omezena pouze na vnější a časné jednání člověka v rámci světského regimentu.

Raunio s tímto závěrem nesouhlasí a tvrdí, že Luther nerozlišuje přirozený zákon rozumu a křesťanskou lásku. Zlaté pravidlo je od počátku principem Boží vůle a spravedlnosti. Přirozený zákon je vepsaný do struktury stvoření a do srdce každého člověka a je třeba ho aplikovat na vztahy mezi lidmi i na vztah mezi člověkem a Bohem. Podle Raunia Lutherovo myšlení není dualistické a jeho pochopení zlatého pravidla spojuje rozměr přirozenosti i milosti. Křesťanská láska neruší lidskou přirozenost, nestojí vůči ní v opozici, ale naplňuje ji. Je ovšem třeba respektovat kvalitativní rozdíl

9 Tuomo Mannermaa, 'Das Verhältnis von Glaube und Nächstenliebe in der Theologie Luthers', in *Der im Glauben gegenwärtige Christus. Rechtfertigung und Vergottung. Zum ökumenischen Dialog*, ed. Tuomo Mannermaa (Hannover: Lutherischer Verlagshaus, 1989), 129.

10 Veronika Hoffmann, *Skizzen zu einer Theologie der Gabe. Rechtfertigung – Opfer – Eucharistie – Gottes- und Nächstenliebe* (Freiburg im Breisgau: Verlag Herder, 2013), 157.

11 Raunio, 'Natural Law and Faith: The Forgotten Foundations of Ethics in Luther's Theology', 97.

mezi Bohem a člověkem a z něj vyplývající odlišnou podobu naplnění přikázání lásky k bližnímu a k Bohu. Ve vztahu k druhému člověku je nejlepším učitelem má zkušenost s vlastními potřebami, která mne vede k tomu, abych druhému činil, co bych si sám přál. Ovšem tuto zkušenost s lidskou láskou nesmíme podle Luthera přenášet na vztah k Bohu. Bůh nechce, abychom mu činili to, co chceme, aby druzí činili nám. Zde máme dovolit Bohu být Bohem, tedy ne tím, kdo od nás potřebuje něco, co by mu prospělo, ale tím, kdo chce být ve vztahu k nám tím, kdo dává a obdarovává nás. Lásky k Bohu se tak stává postojem přijímání, otevřenosti a odkázanosti na Boží lásku, tedy vírou.

Jinými slovy: Bůh nám projevuje svou lásku – a naplňuje tak zlaté pravidlo – tím, že se v Kristu staví na naše místo, bere účast na naší nouzi a nám dává skrze víru účast na svém životě. My projevujeme svou lásku k Bohu tím, že mu dovolíme, aby nás svou láskou obdaroval. V lásce k bližním pak máme uplatňovat zlaté pravidlo na základě naší zkušenosti s vlastními potřebami a lásky k sobě samým. Je ovšem zřejmé, že tento přístup má své hranice a potřebuje nikoli negaci, ale doplnění.

Láska lidská a Boží

Láska Boží i láska lidská mají stejný základ v principu přenesení se do situace druhého. V případě lásky Boží je to vyjádřeno v její inkarnační a kenotické struktuře (viz např. hymnus o Kristu ve Filipinském 2), v případě bliženecké lásky ve zkušenosti soucitu a milosrdenství (viz např. podobenství o milosrdném Samařanu v Lukáš 10). Ovšem, jak již bylo naznačeno v předchozím výkladu, mezi oběma láskami existuje i zřetelné napětí. Lutherovu myšlenku kontrapunktu směřování dvou lásek rozvíjí zakladatel finské školy Tuomo Mannermaa.¹² Ve svém výkladu se opírá o 28., tj. poslední, tezi Heidelberské disputace: „Boží láska nenachází, ale tvoří, co je jí milé; lidská láska vzniká z toho, co sama miluje“. Tím naznačenou protichůdnost dvou lásek, lásky lidské a lásky Boží, můžeme podle Mannermaa chápat nejen jako pointu disputace a v ní zdůrazněného protikladu teologie kříže a teologie slávy, ale zároveň i jako klíč k Lutherovu uvažování a znovuobjevení důrazu na ospravedlnění z víry.

Luther své uvažování o lásce staví na kontrastu k aristotelsko-tomistickému uvažování.¹³ Tomáš Akvinský věnuje problematice lásky celou řadu otázek především v *Teologické sumě*. Nejstručnější definici však najdeme v *Sumě proti pohanům*: „Láska je chtění“ (*amare est quoddam velle*).¹⁴ Šířeji řečeno, láska je úkonem apetitivních mohutností člověka, a to buď smyslových nebo rozumových.¹⁵ Je to spojující síla, která vede k jednotě mezi milujícím a milovaným. Podle druhu této jednoty rozlišuje Tomáš lásku žádostivou a přátelskou. Láska žádostivá (*amor concupiscentiae*) se touží spojit se svým protějškem pro své vlastní naplnění, zatímco láska přátelská (*amor amicitiae*) druhého miluje kvůli dobru samému, a je tedy možné ji ztotožnit s láskou přející, blahovolnou (*amor cum benevolentia*). V obou případech se však milující vztahuje k dobru: „Dobro je příčinou lásky“.¹⁶ Přátelství ovšem podle Tomáše zahrnuje ještě víc než pouze přející lásku: totiž

12 Tuomo Mannermaa, 'Zwei Arten der Liebe. Einführung in Luthers Glaubenswelt', in Tuomo Mannermaa, *Der im Glauben gegenwärtige Christus: ... zum ökumenischen Dialog (Arbeiten zur Geschichte und Theologie des Luthertums)* (Hannover: Lutherisches Verlagshaus, 1989), 107–182.

13 Mannermaa k tomu ovšem podotýká, že z dnešního hlediska nebyl Lutherův přístup ve skutečnosti Tomášovu zásadně vzdálený, avšak pro pochopení Lutherovy teologie je klíčové to, jak on sám Tomášovi rozuměl.

14 Tomáš Akvinský, *Summa contra gentiles*, 4,19.

15 Karel Šprung, 'Tomáš Akvinský o lásce', in Tomáš Akvinský, *O lásce. Výběr otázek z Teologické sumy* (Praha: Krystal OP, 2005), 27.

16 Tomáš Akvinský, *STh I-II*, q. 27, a. 1, co.

vzájemnost, která se zakládá na společenství.¹⁷ Také naše milování Boha je založené na společenství s ním, a proto je láska ve své podstatě přátelstvím člověka s Bohem.¹⁸ Láska (*caritas*) směřuje k Bohu jako nejvyššímu dobru, které je pro člověka blažeností a posledním cílem.¹⁹ Z toho vychází řád lásky, v němž člověk na druhém místě miluje sebe sama a na třetím svého bližního.²⁰

Pro lásku je tedy charakteristická určitá intence, směřování. Luther v zásadě souhlasí s Tomášovým popisem lásky jako sjednocující síly a s chápáním lidské lásky jako chtění dobra, k němuž směřuje, „vystupuje“. Kritizuje však skutečnost, že Tomáš stejným způsobem pojímá také lásku Boží. Podle Tomáše je nejvyšší formou lásky přátelství, v němž nejde o touhu po dobru druhého, ale o vzájemné sdílení. Akvinský takto interpretuje i Boží lásku k sobě a chápe Trojici jako dokonalou přátelskou lásku. Luther to považuje za přenášení lidské zkušenosti s láskou na Boha a jeho antropomorfizaci. Místo toho Boží lásku klade do protikladu k lásce lidské: Bůh nechce přijímat dobro, ale dávat ho.

Zatímco tedy pro lidskou lásku je charakteristické, že hledá to, co je, je orientována navenek na to, co je dobré a krásné, a hledá v tom své vlastní dobro, Boží láska je naopak zaměřena k tomu, co není. Nechce něco pro sebe ze svého předmětu, ale sdílí s ním svou vlastní dobrotu. Klíčovou výpovědí je zde 1K 1,28–29: „... neurozené v očích světa a opovržené Bůh vyvolil, ano, vyvolil to, co není, aby to, co jest, obrátil v nic – aby se tak žádný člověk nemohl vychloubat před Bohem.“ Boží láska je neustávající navenek vyvěrající zřídlo. Její podstatou je dávání sebe sama. Stejně jako Bůh vše stvořil z ničeho, volá Boží láska milované z nicoty a obklopuje je svou vlastní dobrotou. Ukazuje se v tom, že Bůh miluje hříšníky, zlé, pošetilé a slabé a činí je spravedlivými, dobrými, moudrými a silnými. Hříšníci tedy nejsou milováni, protože jsou krásní (tak by tomu bylo v případě lidské lásky), ale jsou krásní, protože jsou milováni. Boží láska se neorientuje podle atributů předmětů milování, nehledá milováníhodné, ale vytváří je. Věnuje stejnou pozornost všem podle slov evangelia, že Bůh dává slunci svítit na dobré i zlé.²¹

Míjení Boží a lidské lásky je mistrně vyjádřeno v Lutherově výkladu Magnificat protikladností jejich pohybu. Lidská láska směřuje vzhůru k tomu, co je velké, krásné, moudré, silné. Boží láska se orientuje dolů na to, co je nízké, hloupé, hanebné, slabé a mrtvé. Úvodní zvolání Mariina chvalozpěvu z Lukášova evangelia chápe Luther jako „titul knihy“, jako předznamenání obsahu, který bude následovat. „Činit velkým, vyvyšovat, velmi si cenit“, tak interpretuje latinské magnificat, akcentující velká Boží díla, konaná na maličkých (jimiž jsou samozřejmě zároveň zahanbováni ti, kdo sami sebe považují za velké). Základním Božím dílem je stvoření z ničeho, které zůstává charakteristikou Božího jednání i v jeho dalším působení: „Až do konce světa budou všechna jeho díla taková, že z toho, co je nic, co je maličké, pohrdané, ubohé, mrtvé, učiní něco vzácného, úctyhodného, blahoslaveného a živého. Takto nemůže působit nikdo z tvorů; nikdo

17 Tomáš Akvinský, *STh II-II.*, q. 23, a. 1, co.

18 Akvinský, *STh II-II.*, q. 23, a. 1, co.

19 Tomáš Akvinský, *STh II-II.*, q. 26, a. 1, co.

20 Tomáš Machula, 'Když láska a rozum jsou spolu na štíru', in Tomáš Akvinský, *O lásce a milosrdenství v Teologické sumě* (Praha: Krystal OP, 2016), 24.

21 Zde je třeba připomenout, že Luther se vyjadřuje a myslí formou paradoxů, vytváření jasných černobílých opozic, které ne vždy odpovídají komplexnosti skutečnosti. Mannermaa v této souvislosti píše, že pro pochopení protikladnosti dvou druhů lásky je klíčové si uvědomit, že Luther často užívá literární figuru synekdochy, v níž část zastupuje celek. Pomocí této formy, která je ostatně hojně užívána i v Písmu, dosahuje Luther pointovaných závěrů. Například v konceptu dvou lásek vybírá určitou charakteristickou vlastnost lidské lásky, která zastupuje její celek. Neznamená to ovšem, že by lidská láska nikdy nemohla mít také vlastnosti lásky Boží. Mannermaa, 'Zwei Arten der Liebe. Einführung in Luthers Glaubenswelt', 112.

nedokáže učinit něco z ničeho.²² Shlédnutí na ponížení, za něž Maria chválí Boha, je typickým projevem Boží lásky: „Boží oči shlíží do hlubin, nikoli vzhlíží do výšin... Oči lidí a světa však činí pravý opak: hledí jen nad sebe a směřují za každou cenu vzhůru...“²³ To se poté projevuje v tom, že lidé směřují k druhým lidem, u nichž mohou najít vlastní prospěch: čest, moc, bohatství, umění, dobrý život. „Naproti tomu nechce nikdo hledět tam, kde je chudoba, potupa, nouze, nářek a strach; od toho každý odvrací oči. A kde jsou takoví lidé, odtud každý spěchá, odvrací se s odporem, nechává je bez pomoci. A nikdo nemyslí na to, aby jim pomohl k tomu, aby i oni byli něčím.“²⁴ Chvála Boha není v tomto chápání lidským dílem, ale dílem Božím v nás a s námi, z lidského pohledu „radostným utrpením“. A láska k Bohu vyplývá ze zakoušení Božích skutků na sobě, zprostředkovaných vírou.²⁵

Protiklad lidské a Boží lásky stojí v Heidelberské disputaci v pozadí jiné pro Luthera klíčové – a známější – opozice teologie kříže a teologie slávy. Teologie slávy je totiž založena na lidské lásce, zatímco teologie kříže na Boží lásce. Teolog slávy hledí vzhůru k Bohu jako nejvyššímu dobru, k božským atributům – zcela ve scholasticko-aristotelském smyslu, že dobré má být milováno a zlé nenáviděno. Zatímco teolog kříže hledí dolů „na obraz kříže: na Boha v jeho lidství, jeho slabosti a jeho pošetilosti“²⁶. Bůh v Kristově kříži sestoupil do pozice lidí a přijal jejich hřích, slabost a peklo. V tomto sjednocení jim pak „podivuhodnou výměnou“ daruje svou spravedlnost, sílu, moudrost, radost, život. Bůh z člověka dělá nic a zároveň ho z ničeho tvoří znovu. Jedná současně svou levicí (*opus alienum*), tedy svým hněvem, a pravicí (*opus proprium*), svou milostí.

Boží láska je nutně spojena s křížem a vede ke kříži. Mannermaa cituje Luthera: „Toto je láska kříže, z kříže zrozená, která se nachází tam, kde nic dobrého nenachází, aby z toho něco měla, nýbrž kde se špatnými a potřebnými dobré sdílí. „Neboť dávat je blahoslavenější než brát“, říká apoštol (Sk 20,35)“.²⁷ Kvůli této povaze Boží lásky má každé Boží jednání ve světě podobu kříže.

Kristem pro bližní

Nauka o dvou láskách zahrnuje podle Mannermaa také konsekvence pro bliženeckou lásku. Jde v ní o obdobu „radostné výměny“ mezi Kristem a věřícím. Křesťan má nouzi, slabost a hřích bližního považovat za své vlastní, a naopak s druhými sdílet to dobré, které má: spravedlnost, sílu, radost apod. Má být svému bližnímu kristem²⁸, neboť Kristus v něm ve víře přebývá. Máme jednat s druhými tak, jak Kristus jedná s námi.²⁹ Jestliže platí, že Kristus naplnil zákon, je třeba přikázání bliženecké lásky podle Luthera interpretovat ve smyslu Boží lásky k tomu, co je slabé, zlé a ošklivé. Stejnou láskou, kterou se Bůh obrací k nám, se máme i my vztahovat k našim bližním. Pro správnou aplikaci bliženecké lásky je ovšem stejně jako tento postoj důležitý i její praktický výraz, pro nějž člověk nachází inspiraci sám u sebe. Kritériem bliženecké lásky nejsou naše dobré úmysly,

22 Martin Luther, 'Výklad Mariina chvalozpěvu', in Jaroslav Vokoun, *Luther – finále středověké zbožnosti* (Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2017), 212.

23 Luther, 'Výklad Mariina chvalozpěvu', 213.

24 Luther, 'Výklad Mariina chvalozpěvu', 213.

25 Luther, 'Výklad Mariina chvalozpěvu', 219.

26 Mannermaa, 'Zwei Arten der Liebe. Einführung in Luthers Glaubenswelt', 130.

27 Mannermaa, 'Zwei Arten der Liebe. Einführung in Luthers Glaubenswelt', 110.

28 Koncept křesťana jako krista pro bližní se může na první pohled jevit jako troufalý. Pro jeho správné pochopení je třeba především zdůraznit, že skutky křesťanů, adresované jejich bližním, nemají – na rozdíl od činu Kristova – výkupný charakter. Jak v této souvislosti připomíná Paul Philipp, christologie je více než soteriologie. Paul Philipp, *Christozentrische Diakonie* (Stuttgart: Evangelisches Verlagswerk, 1963), 68.

29 Mannermaa, 'Das Verhältnis von Glaube und Nächstenliebe in der Theologie Luthers', 102.

ale potřeby bližního.³⁰ A Luther zcela „přirozeně“ zdůrazní, že člověk nepotřebuje knihy a učitele k tomu, aby věděl, jak má milovat, protože má učitele ve svém srdci – ví, co sám potřebuje.³¹

Základní pohled na bliženeckou lásku najdeme v Lutherově spisu *O svobodě křesťana*, který on sám považoval za jakési stručné kompendium své teologie: „Křesťan nežije v sobě samém, nýbrž v Kristu a ve svém bližním; v Kristu skrze víru, v bližním pak skrze lásku. Skrze víru vystupuje nad sebe k Bohu, od Boha sestupuje opět pod sebe skrze lásku...“³² Z této perspektivy ospravedlnění z milosti skrze víru křesťana v žádném případě nedispensuje od skutků lásky. Právě naopak. Víra osvobozuje k lásce, osvobozuje od snahy použít druhé k vlastnímu ospravedlnění. Vede k pomáhání vnitřně svobodnému. Tím, že nás Kristus osvobodil od jha zákona, už nemusíme své skutky adresovat Bohu, který žádá pouze naši víru, ale můžeme je darovat těm, kdo je skutečně potřebují – našim bližním. Obdarování Kristovou láskou se má stát orientující skutečností pro vztah k druhým lidem. Milovat bližního tedy znamená opětovat a napodobovat Kristovy skutky podle Lutherova výroku z jeho adventní postily: „Čiň bližnímu, jak Kristus učinil tobě.“³³ Charakter Boží lásky se stává směrodatným také pro lidské jednání. I zde Luther argumentuje zlatým pravidlem. Milovat bližního jako sám sebe znamená milovat nikoli kvůli dobrému nadání, umění, moci nebo majetku, ale kvůli němu samému. Neboť „člověk miluje sám sebe, ačkoli je chudý, neelegantní a přímo nicka. Kdopak by mohl být tak zbytečný, aby sám sebe nenáviděl? Nikdo by přece nebyl takovou nulou, aby sám sebe a druhé právě tak nemiloval.“³⁴ Právě v tomto bodě Mannermaa vidí rozdíl mezi Akvinského a Lutherovým chápáním zlatého pravidla: láska k sobě samému je člověku podle Tomáše přikázána, zatímco Martin ji předpokládá.³⁵

Důležitý je zde také realismus lásky. Proto Luther za nejvyšší formu milování nepovažuje přátelství, ale lásku k hříšníkům, nespravedlivým a zlým, která nejzřetelněji odráží charakter Boží lásky. Největším dílem lásky je vrhnout se za druhým do bláta, vzít na sebe hřích druhého, nasadit vlastní spravedlnost jako Kristus, který se neváhal s hříšníky „ušpinit“ a sloužit jim. To také vyjadřuje Lutherův obraz církve jako nemocnice, a to nemocnice pro nevléčitelně nemocné.³⁶ Pro vzájemnou lásku užívá Luther i působivý eucharistický obraz: jako se nám Kristus dává v chlebu a vínu svaté večeře, tak se i křesťané jako Kristovo tělo stávají jedním chlebem a nápojem v Kristu, aby vzájemně sytili svůj hlad a žízeň. V jednom kázání z roku 1523 říká: „Stali jsme se jedním koláčem a jeden druhého jíme.“³⁷

Tuto myšlenku nejpregnantněji vyjadřuje Luther ve svém pojetí křesťana jako krista pro svého bližního.³⁸ Kristova láska, kterou křesťan přijímá vírou, má pokračovat v jeho lásce. Logika starého Adama (jak ty ke mně, tak já k tobě) má být nahrazena logikou nového Adama (jak Kristus ke mně, tak já k tobě). Tak jako se Bůh sklání k slabým, zlým a k tomu, co nic není, stejně má činit

30 Mannermaa, 'Das Verhältnis von Glaube und Nächstenliebe in der Theologie Luthers', 166.

31 Viz Lutherův výklad listu Galatským z roku 1531 (WA 40 II; 72,14–28). Citováno dle Mannermaa, 'Zwei Arten der Liebe. Einführung in Luthers Glaubenswelt', 167.

32 Martin Luther, 'O svobodě křesťana', in Martin Luther, *Je jeden veliký kopec... Výbor z díla II.* (Praha: Lutherova společnost, 2010), 27.

33 Martin Luther, *Adventní postila* (1522), WA 10 I 2; 168,18–26. Citováno dle Mannermaa, 'Zwei Arten der Liebe. Einführung in Luthers Glaubenswelt', 165.

34 Martin Luther, *Römerbrief*, WA 56; 482, 29–483,11. Citováno dle Mannermaa, 'Zwei Arten der Liebe. Einführung in Luthers Glaubenswelt', 168.

35 Mannermaa, 'Zwei Arten der Liebe. Einführung in Luthers Glaubenswelt', 128.

36 Mannermaa, 'Zwei Arten der Liebe. Einführung in Luthers Glaubenswelt', 171.

37 Mannermaa, 'Zwei Arten der Liebe. Einführung in Luthers Glaubenswelt', 172.

38 V následujícím odstavci shrnuji výklad v Mannermaa, 'Zwei Arten der Liebe. Einführung in Luthers Glaubenswelt', 165nn.

i Kristův učedník. Nejde ovšem jen o rovinu příkladu, ale o skutečnou participaci věřícího na Kristu ve víře. Právě to je teologické východisko pojetí lásky v perspektivě finské školy interpretace Luthera. Jak píše Mannermaa, je v tomto smyslu možné na základě spisu *O svobodě křesťana* říci, že podobně jako Kristus má i křesťan „dvě přirozenosti“. Ve víře je mu skrze Krista darován podíl na božské přirozenosti, avšak skrze lásku na sebe máme brát přirozenost bližního a nést jeho břemena.³⁹ A jako se Kristus nemusel nejprve vtělit, aby byl Bohem, tak se ani křesťan nestává zbožným teprve vstoupením do pozice bližního, nýbrž skutky lásky plynou z víry.⁴⁰ Luther je zde, jak zdůrazňuje Mannermaa, pevně zakotven v tradici starokřesťanského konceptu divinizace, theosis: Slovo se stalo tělem, aby se tělo stalo Slovem. Jestliže je Kristus reálně přítomný v naší víře a jsme-li s ním takto sjednoceni, potom platí, že nejen máme slovo, ale jsme Slovem. Protože Slovo je Kristus, je možné také říci, že křesťan je Kristus – a má svému bližnímu činit, jako Kristus učinil jemu.⁴¹ Tuto myšlenku ostatně sám Luther působivě shrnuje v *Církevní postile* z roku 1522: „... veškeré křesťanské učení, dílo a život je krátce, jasně, nadmíru uchopeno ve dvou dílech VĚŘIT A MILOVAT, skrze něž je člověk posazen mezi Boha a svého bližního jako prostředek, který seshora přijímá a dole opět rozdává, tím se stává nádobou nebo potrubím, kterým má pramen božských dober bez přestání proudit k druhým lidem“.⁴²

Závěr

Lutherova teologie, jak ji interpretují autoři finské školy, představuje diferencovaný přístup k problematice lásky. Pro reformátorův postoj v této věci je charakteristické propojení užití přirozeného zákona v podobě zlatého pravidla a zároveň důrazu na ospravedlňující Boží milost.

I když je teologicky důležité tyto sféry rozlišovat, není na místě je oddělovat nebo dokonce stavět proti sobě. Obě jsou – jako stvoření a spása – oblastmi Božího díla. V obou jde také o „vcítění“ do situace druhého. Kristus sám ve svém jednání s námi totiž následuje zlaté pravidlo.⁴³ Tyto dva rozměry lásky nestojí v protikladu, ale orientace lidské lásky na základě zkušenosti s láskou Boží vede k jejímu očistění a prohloubení. Každý člověk má učitele lásky ve vědomí vlastních potřeb. Zároveň ovšem nezištná láska, osvobozená od sebelásky, může být člověku darována pouze skrze víru, která tak tvoří důležitý předpoklad pravé lásky k Bohu i bližnímu.⁴⁴

Naše zkušenost s láskou tedy sleduje pro luterství rovněž charakteristickou dynamiku zákona a evangelia. Je teologicky platné obecné vědomí o tom, co by člověk měl konat, vyjádřené zlatým pravidlem a obsažené v přirozeném morálním zákoně i Desateru. Toto vědomí podle Luthera Bůh vepsal do srdcí lidí i do struktury celého stvoření. Dané hledisko umožňuje pozitivně a zároveň teologicky podloženě ocenit přirozenou touhu pomáhat, která charakterizuje postoj řady lidí, kteří se dnes profesionálně nebo dobrovolnický angažují v sociálních aktivitách, aniž by výslovně sdíleli východisko křesťanské víry, které je důležité pro církevní diakonii a charitu. Jak zdůrazňuje Antti Raunio, samo toto univerzální vědomí o Bohu ovšem nedostačuje k tomu, aby člověk

39 Tuomo Mannermaa, 'Why Is Luther So Fascinating? Modern Finnish Luther Research', in Braaten and Jenson, *Union with Christ. The New Finnish Interpretation of Luther*, 18–19.

40 Mannermaa, 'Justification and Theosis in Lutheran-Orthodox Perspective', in Braaten and Jenson, *Union with Christ. The New Finnish Interpretation of Luther*, 41.

41 Mannermaa, 'Zwei Arten der Liebe. Einführung in Luthers Glaubenswelt', 162–164.

42 Mannermaa, 'Zwei Arten der Liebe. Einführung in Luthers Glaubenswelt', 164.

43 Mannermaa, 'Das Verhältnis von Glaube und Nächstenliebe in der Theologie Luthers', 104.

44 Mannermaa, 'Das Verhältnis von Glaube und Nächstenliebe in der Theologie Luthers', 78.

pochopil Boží jednání, ani aby sám zlaté pravidlo naplnil.⁴⁵ Vyjádřeno slovy apoštola Pavla: „Chtít dobro, to dokážu, ale vykonat už ne“ (Ř 7,18b). Proto je důležitý druhý aspekt vědění o Bohu a jeho vůli, a to ve světle víry, která nejenže nahlíží zvláštní charakter Boží lásky, ale zároveň zahrnuje i aktivní přítomnost Boží lásky samotné v člověku. A tato součást poznání umožňuje kultivaci a prohloubení pojetí lásky bez „falešné důvěry ve vlastní dobrotu nebo zoufalství nad vlastní neschopností“.⁴⁶

Tyto dva aspekty tak ve svém vzájemném vztahu představují z hlediska reformační teologie nosný základ pro diakonickou práci v kontextu sekularizované společnosti. Umožňují totiž na jedné straně teologicky odůvodnit spolupráci křesťanů i nekřesťanů na společném díle, aniž by lidé bez osobní víry měli být považováni za „pracovníky druhé kategorie“. Z druhé strany ovšem naznačený přístup vnímá také limity „lidské lásky“, odkazuje ke zdrojům, přesahujícím přirozené motivace a zdroje jednání, a umožňuje tak ocenit specificky křesťanský přínos pro pojetí pomoci druhým. V neposlední řadě zde naznačená interpretace Lutherova přístupu v sobě zahrnuje významný ekumenický potenciál, protože umožňuje překlenout příkop mezi tradičně negativním pohledem na lidskou přirozenost, spojovaným s reformační antropologií, a optimističtější perspektivou katolické teologie, vyjádřenou například tvrzením, že „imperativ lásky vepsal Stvořitel do samotné lidské přirozenosti“.⁴⁷

Kontakt:**Mgr. Karel Šimr, Ph.D.**

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra sociální a charitativní práce

Kněžská 8, 370 01 České Budějovice

simr@tf.jcu.cz

45 Antti Raunio, 'Glaube und Liebe in der Theologie Martin Luthers in ihrer Bedeutung für die diakonische Praxis', in *Diakonie an der Schwelle zum neuen Jahrtausend. Ökumenische Beiträge zur weltweiten und interdisziplinären Verständigung*, ed. Theodor Strohm (Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 2000), 179.

46 Raunio, 'Glaube und Liebe in der Theologie Martin Luthers in ihrer Bedeutung für die diakonische Praxis', 181.

47 Benedikt XVI., *Deus caritas est*, 31.